

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 7/8

JULI/AUGUST

1995

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
135 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

Kontortid, ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Inge Adriansen
Museet på Sønderborg Slot
6400 Sønderborg

Kim Furdal (ansv.),
Institut for
sønderjysk Lokalhistorie,
6200 Aabenraa

Carsten Porskrog Rasmussen
Institut for Grænseregions-
forskning, 6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan
lånes på biblioteket

Udgivet med støtte af Kulturministeriets
bevilling til almenkulturelle tidsskrifter.

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri ApS,
Haderslev

I dette nummer:

- Fiskerliv på Holmen* 183
Nils Vollertsen, Slesvig, har i forbindelse med et større arbejde om fiskerlejet Holmen ved Slesvig talt med den tidligere fisker Heinrich Jensen, der fortalte om fiskerlivet på Holmen i 1920'erne og 1930'erne.
- De lokalhistoriske årbøger 1994* 186
Den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland er frodig og stor. Det kommer ikke mindst til udtryk i de over 1100 sider, som de lokalhistoriske årbøger for 1994 rummer. Kim Furdal har læst årbøgerne og giver her nogle pejlingsmærker for den omfattende litteratur.
- En lang fredningssag* 195
Kølle-Star var allerede i 1892 en meget sjælden plante-art, da den for første gang blev opdaget i Fladsten mose ved Aabenraa. I dag, hvor der netop er iværksat en endelig fredning, gror den kun i Fladsten mose. Agnete Bisgaard, Aabenraa, fortæller om den lange fredningssag.
- Set og sket i grænselandet. Grænselandskronik* 197
Eskild Bram har set på de mange store og små begivenheder i april kvartal, som ikke mindst bar præg af de mange sønderjyske mindedage.
- Bognyt* 206
- Det sker på de nordslesvigske museer* 208
- Bognyt, fortsat* 210
- Bagsiden om forsiden: Fiskerne på Holmen i Slesvig* 212
Ved Slesvig ligger Holmen, der indtil midten af 1950'erne var et driftigt fiskerleje. Nils Vollertsen, Slesvig, fortæller om Holmens historie fra fiskernes første privilegium på fiskeretten i 1480 til de sidste tre tilbageværende fiskere i midten af 1980'erne.

Forsiden viser et gadebillede fra fiskerlejet Holmen ved Slesvig ca. 1950. Gaden »Fuß am Holm« fører ned til Slien, der ses bagest i billedet. Foto: Nils Vollertsen.

Fiskerliv på Holmen

Ved NILS VOLLERTSEN

I forbindelse med et større arbejde om fiskerlejet Holmen i Slesvig i 1800- og 1900-tallet talte Nils Vollertsen i 1990 med fisker og sukkerfabriksarbejder Heinrich Jensen, der fortalte om livet på Holmen i 1920'erne og 30'erne:

»I 1936 kom jeg ud af skolen og lærte fiskeri i »Änt-voddet«, der er opkaldt efter lederen af voddet, »Jacob Ant«, hvis rigtige navn var Jacob Möller. Han var voddets skipper og således den, der kastede voddet ud og som afgjorde, hvor der skulle trækkes. Efter 1945 fiskede jeg i »Nacke-voddet«, hvor »Christel Nacke« dvs. Christel Nanz var skipper.

Hver fisker havde sin andel af voddet, som bestod af otte fiskere. En del af indtægterne fra fiskeriet gik til betaling af kvarteret, og en anden del af pengene til konservering af nettene, mens skipperen, der ejede båden, fik en årlig godtgørelse for slid på motor- og netbåd. Resten af indtægterne blev delt ligeligt mellem otte.

»Änt-voddets« kvarter lå i Ulsnæs lige over for voddet »de Wiik«, hvor vi sov på høløftet hos kådneren Otto Marxen. Vi sov otte mand i en række, hver i sin køje, og så havde vi den store træmadkasse, »de Mattkist«, med til tør mad og snaps. Vi fiskede især fra Mysunde og ned til Lindånæs, og kun sjældent tog vi under broen ved Lindånæs til Siseby, hvor der også lå fiskere fra Holmen i kvarter.

Daglejerne i Siseby arbejdede på Binebæk gods. De tjente lidt ekstra ved at have Holmfiskerne i kvarter. Nacke-voddet lå før krogen i kvarter i Ulsnæs. Det lå ved en anden kådner og daglejer, der også hed Marxen. Da jeg blev fisker i 1936, sov alle fiskere i faste kvarterer, men min far har

fortalt mig, at fiskerne sov i telt før 1914. De brugte deres sejl fra båden som telt-dug, og foran teltet stillede de et »treben«, en buk, og ovenpå denne en stor fiskegryde, som de kogte fisk fra Slien i. Når de havde fisket et vodtræk af, roede de et stykke videre og satte så deres telt op. Faste kvarterer var dog bedre, for når det regnede, var der vådt inde i teltet, selv om fiskerne gravede en rende rundt om det. Når fiskerne tog til deres fangstpladser, roede de enten selv derud eller lod sig trække af damperen, som de også sendte deres fisk til Slesvig med.

Min farfar og hans sønner købte det store hus i Sønderholmgade 31 i Slesvig, fordi det havde et stort loft. Her spændte vi vores net op om vinteren for at lappe dem, lagrede dem og så dem efter til voddet. Otte net gav et vod, og hver fisker holdt sin netandel i orden, idet voddet blev skåret op igen efter endt voddfiskeri. I gården, hvor slagteren før holdt til, hang slagterkrogene stadig, og her hængte vi vores net op, når de var tørre. De fiskere, der havde et lille hus, hængte nettet op i stalden i baggården, hvor voddstøvlerne også hang. Var der tørt uden for, så de nettene efter ude på gårdspladsen.

Nogle fiskere sad i så små kår - tit fire familier til leje i et lille hus - at de hængte nettet op i et hjørne af stuen. De så nettet efter inde i stuen, idet de spændte det op fra dør til dør eller fra vindueskarm til dør. I stuen så de også deres fiskegrej efter, og her tørrede de også deres voddstøvler ved kakkelovnen, eller de hang i gangen. Det lugtede i hele huset. Der var fiskere, som var så fattige, at de ikke havde råd til at købe nye voddstøvler.

Voddstøvlerne, der var af læder, blev syet af skomager Thiessen, som havde sit

Fiskeri ved vodstedet »Vört Lock« (før hullet) i 1942. Foto: Nils Vollertsen.

værksted over for rådhuset i Slesvig, og før ham af skomager Vetterlein på Holmen, som boede i baggården ved »Reincke Scherf« »Theodor Reincke«. Som barn kiggede min far på, når Vetterlein lappede vodstøvler eller satte en ny lædertunge foran på støvlerne. Sålerne var lavet af tykt læder, som Vetterlein slog fast med »Holtplökken«, træpløkke. Da min far blev fisker, lappede han selv sine støvler, når der var hul, og skiftede selv sålerne, når de var skuret igennem. Vodstøvlerne blev smurt ind i tran og oksebeg, så vandet ikke slog igennem læderet, og man lagde hør ind i støvlerne foran ved foden og bagved ved læggen. Det varmede, men var man uheldig og læderet utæt, måtte man trække ferniserede lærredsstrømper (oliestrømper) over de lange strikkede strømper. Først efter 1945 gik vi over til gummistøvler.

Fiskerne fik syet deres arbejdstøj hos fiskerkonerne på Holmen bl. a. hos min faster, som syede oliearme og læderfor-

klæder. Hun var god til at sy. Oliearme var brede læderstykker, som man vikledede omkring overarmen og knappede til. Læderforklæder, »Schottfell«, skar hun til og penslede dem med linolie og fernis. Om underarmen vikledede man meterlange læderstykker, som man bandt sammen med bånd, så vandet ikke løb ned ad armen. Der var fiskere, som hverken brugte oliearme, læderstykker til underarmen eller læderforklæder, da det generede dem under fiskeriet. De vred så i stedet vandet ud. Vodstøvlerne var lange som bukser foran, og bagtil gik de op til nyrerne. Til vodstøvlerne brugte vi lange, varme støvlestrømper, som min mor og farmor strikkede.

Kun når det var koldt, og vi på land trak det store fælles vintervod sammen med vindebukke, havde vi handsker på. Handskerne tog vi af, når bare vi trak den bageste del af voddet »de Achterwoi« op, hvor sækken med fiskene sidder. Så gik vi alle otte ud i vandet.

De sild, vi fangede, solgte vi i 1930'erne og efter 1945 til røgerierne og fiskegrossisterne i Egernfærde og til fiskehandler Kröger og til Schraders røgeri på Holmen. Netfiskerne, der fiskede med bundgarn i Den store Bredning, solgte fisken til Kröger. Endnu i 1920'erne og 30'erne gik godt ti fiskerkoner fra Holmen om formiddagen med kurve under armen ud i Slesvig for at sælge fersk fisk. En af dem var min farmor, som af og til også tog turen om eftermiddagen, hvor hun solgte røgede fisk til faste kunder. Min mor gik også med fisk i Slesvig. Jeg hjalp hende i ferierne, hvor jeg med fiskekurvene bagpå cyklede til de steder, der lå længst væk fra Holmen: op til Flensborggade og ud til den sydlige bydel Frederiksberg, som lå langt væk. Hun skrev priserne op for mig. De var lidt højere for rensede fisk. Tog fiskerkonerne spurvognen, skulle de stå bagest på den store frie

plads, da fiskene lugtede. Hver fiskerkone havde sin del af Slesvig og sine faste kunder. De købte for egen regning den røgede fisk af Schrader og den ferske af Kröger, eller de solgte deres mands andel af bifangsten fra vodfiskeriet. De købte kun fisk af Kröger, hvis de ikke havde nok i bifangsten. De købte fisk blev skrevet op i Kröger's bog, og i slutningen af ugen afregnede fiskerkonerne så med Kröger for den fisk, som de havde købt hos ham. Andre fiskerkoner arbejdede i Schraders røgeri, hvor de rensede ål og stak dem på spidse jernstænger, på plat-tysk kaldet »Spikken«, som de blev røget på«.

Her slutter Heinrich Jensens beretning fra 1920'erne og 30'erne. I dag er der 6-7 fiskere tilbage, som fisker lige så meget, som de 85 fiskere gjorde i 1932 og den gamle fiskerkultur er så godt som forsvundet.

I gården til et af fiskerhusene, hvor der lappes net og laves mad en søndag formiddag en gang i 1930'erne. Billedet er et af de få, hvor man ser kvinderne i arbejde. Foto: Nils Vollertsen.

De lokalhistoriske årbøger 1994

Af KIM FURDAL

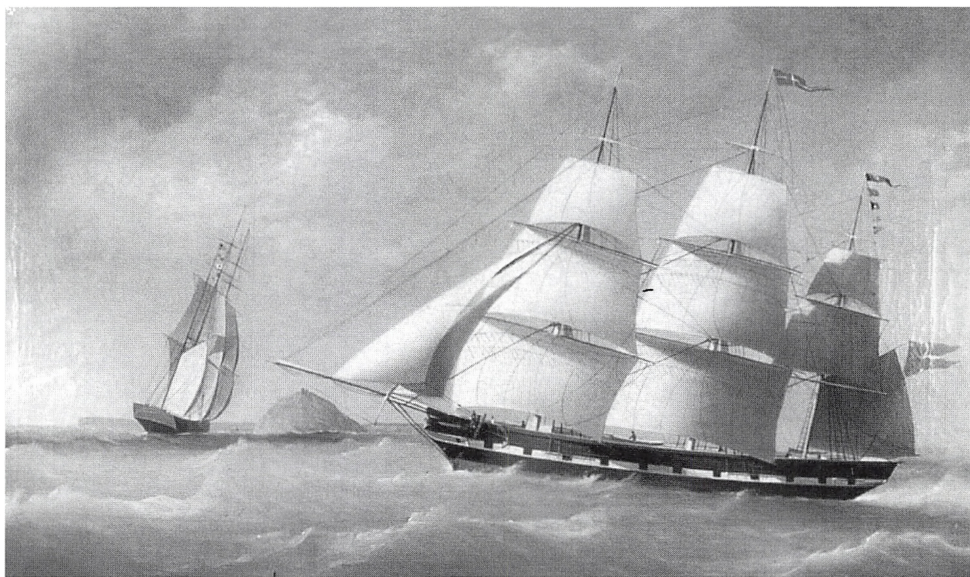
Den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland er frodig og stor. Det kommer ikke mindst til udtryk i de over 1100 sider, som de lokalhistoriske årbøger for 1994 rummer. Kim Furdal har læst de lokalhistoriske årbøger for 1994 og giver her nogle pejlingsmærker for den omfattende litteratur.

1. En frodig arbejdsmark

Set ud fra omfanget af de lokalhistoriske årbøger i 1994 er den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland så frugtbar og frodig som nogensinde. I 1994 blev det til 1168 sider fordelt på 15 årbøger. Lægger man hertil de 426 sider i Sønderjyske Årbøger og 376 sider i Sønderjysk Månedsskrift, så er der - ialtfald mængdemæssigt - tale om en ganske betydelig sønderjysk kraftpræstation.

Årbøgernes udseende er forskelligt men ikke overraskende. De spænder fra små offsettrykte udgivelser til større bogtrykte og dermed også dyrere bogudgivelser. Løjt Sogns Lokalhistoriske Forening er igen i år den forening, der med et årsskrift med stift bind har satset mest på formen. Foreningen har i år skiftet det grønne bind ud til fordel for et omslag med kort over Sydøstasien og på forsiden prydet med et ovalt oliemaleri af fregatskibet »Calløe«. Et skifte der er lykkedes på smukkeste vis. Med »Det gamle Løjt« som en enlig svale er årsskrifternes layout den velkendte og gennemprøvede. Der er intet nyt under himlen, men til gengæld arbejder man på sikker grund.

Nu borger layouten ikke nødvendig-

Søfartens og fiskeriets historie hører til blandt de mindre emner i den lokalhistoriske litteratur. Det har Karl Lildholdt rådet bod på i artiklen »Den kgl. agent Jørgen Bruhn og hans skibe« i Det gamle Løjt, hvori indgår dette billede af Fregatskibet »Caravane« af Aabenraa. Foto: Aabenraa Museum.

Tabel 1. Oversigt over emner i de lokalhistoriske årbøger i 1994 fordelt på antal artikler og sider*.

emne	artikler		sider	
	antal	andel i %	antal	andel i %
1. erindringer	19	12.5	192	18.4
2. foreningshistorie	17	11.2	147	14.1
3. biografier	11	7.2	71	6.8
4. besættelsen	7	4.6	64	6.1
5. gårdhistorie	10	6.6	57	5.5
6. fester, skikke og traditioner	1	0.7	56	5.4
7. årsberetninger m.v.	16	10.5	41	3.9
8. landbrugshistorie	6	3.9	39	3.7
9. skovhistorie	7	4.6	36	3.5
10. industrihistorie	1	0.7	30	2.9
11. oldtid	3	2.0	30	2.9
12. kirkehistorie	3	2.0	27	2.6
13. navnestof	4	2.6	24	2.3
14. egnsspil	2	1.3	23	2.2
15. søfartshistorie	1	0.7	20	1.9
16. 1914-1918	2	1.3	19	1.8
17. skolehistorie	1	0.7	18	1.7
18. socialhistorie	2	1.3	17	1.6
19. middelalder	1	0.7	9	0.9
20. afstemningen og genforeningen	1	0.7	9	0.9
21. treårskrigen	1	0.7	8	0.8
22. 1864	1	0.7	5	0.5
23. andet	35	23.0	100	9.6
Ialt	152	100.0	1042	100.0

*) Enkelstående billeder, indholdsfortegnelser, vignetter etc. er ikke medtaget i optællingen, hvilket forklarer, at der »mangler« 126 sider i forhold til det officielle sidetal på 1168.

Oversigt over emner i de lokalhistoriske årbøger i 1994 fordelt på antal artikler og sider.

vis for kvaliteten, men det gør unægtelig læseligheden og ikke mindst læsegleden større med en god og overskuelig layout. Små maskinskrevne overskrifter gør det enkelte steder vanskeligt at skelne de enkelte artikler fra hinanden. Det samme gælder mindre artikler indsat i større artikler. Det giver nok som et billede et ophold i læsningen, men hvad

skal læseren gøre? Læse den indskudte artikel/kilde eller springe to sider længere frem for at fortsætte læsningen? Den gode opsætning udmærker sig bl. a. ved, at læseren ledes behageligt og ubemærket gennem årsskriftet. For mange afbrydelser afleder opmærksomheden fra det væsentlige, nemlig indholdet.

2. Indhold

Hvad rummer årbøgerne i 1994? Et overblik får man ved at se på tabel 1, der viser antal artikler og sider inden for bestemte emneområder. Man kan altid diskutere, hvorvidt en bestemt artikel skal rubriceres under det ene eller andet emne, men tabellen giver alligevel en vis retningspil for den lokalhistoriske interesse i disse år. Tabellen siger naturligvis intet om kvaliteten af de forskellige emner og artikler.

Det, som man først bemærker, er det store antal artikler inden for ganske få emner. Årets topscorer var i år erindringsstoffet med 19 artikler, der optog 192 sider eller 18.4 % af samtlige sider. Lige efter fulgte 17 artikler på tilsammen 147 sider om foreningslivet. Herfra er der et stykke ned til nummer tre på listen, gruppen »biografier« med 11 artikler på 71 sider tæt forfulgt af besættelsestidens historie med syv artikler på 64 sider, mens gårdhistorien er behandlet i ti artikler på ialt 57 sider. Tilsammen optog de fem største emnegrupper ikke mindre end 51 % af det samlede sidetal! De sidste 511 sider var fordelt på ikke mindre end 17 vidt forskellige emner og andet.

3. Erindringer

Det, som har interesseret de lokalhistoriske forfattere og som formentlig også har læsernes interesse, er det nære og nærværende i lokalhistorien. Mest udpræget afspejler det sig i de mange erindringer og skildringer af personligheder i biografierne. Oplevelsen af historien, forskelle og ligheder fra dengang og nu, har en ganske betydelig interesse. Egentlig er denne tilgang til lokalhistorien såre forståelig og sympatisk. Det er nu engang lettere at forholde sig historien gennem andres liv end gennem brede upersonlige historiske samfundsbeskrivelser, hvor forfatteren ser sognet fra en sky.

Prisen er blot, at man som læser meget let taber perspektivet i den personcenterede tilgang til lokalhistorien. Det var nu engang svært for den menige soldat under slaget ved Stalingrad i 1943 at få et overblik over krigen, når han hele tiden måtte krybe i dækning.

Der er mange gode erindringer. Selv læste jeg med betydelig interesse forfatteren Peter Seebergs barndomserindringer »Naboerne« fra Skrydstrup (?) i Årbog for Lokalhistorisk Forening for Vojens Kommune. Desværre har årbogen ikke angivet, hvor erindrungen stammer fra, men den er båret af et lune og en skarp fornemmelse for naboernes egenart. Det kommer frem i små og poetiske personschildringer, der er båret af en dyb og varm forståelse for de portrætterede. »Niels sagde ikke så meget, det var som maden og dens indskubning blandet med et højvande af sauce i søbeskeen helt standsede hans almindelige talelyst eller han blev ordflov af at sidde hjemme på bænken, hvor han vel var herre, men hvor Gamle Karen var den uovervindelige herskerinde og Esther prøvede på at være det, men ikke slap så godt fra det så længe Gamle Karen endnu blot var i live. Nej, Nielses frihed var hos naboerne. Han var ordets, ikke hjemmets herre«. Her forsvinder både årbog og arbejdsværelse, og jeg er på vej ind i historien.

Ikke alle erindringer er skrevet med den samme stilsikre fornemmelse for sproget, som det her gøres af en gudsbenådet forfatterbegavelse, der tillige har brugt hele sit liv til at forfine sine evner. Det har da heldigvis ikke afholdt skribenterne fra at skrive. Stærkt i mine erindringer står således gårdmand Peter Andersens erindringer fra Første Verdenskrig, der er bragt i Broagerland VIII. Her indgår bl. a. følgende passage med hans første erfaring med krigens gru i skyttegravene: »Da jeg ville tænde op,

Det nære og vedkommende er i focus i de lokalhistoriske årbøger. På baggrund af en samtale skildrer Svend Agertoft ægteparret Ellen og Peter Knudsen fra Varnæs. På billedet, der indgår i artiklen, ses ægteparret med deres oldebarn. Foto: privat.

havde jeg ingen tændstikker, jeg gik så ud til vagten, som jeg lige havde forladt, om han havde en tændstik. Da stod der tre mere og talte sammen, jeg fik et par tændstikker og gik ind for at lave kaffe. Så faldt der fire kanonskud fra russerne, og det ene ramte de fire mænd, som jeg lige havde talt med. Vi løb så derud. En var død straks, de andre døde lidt efter, det var en gru at se. Vi græd og rystede over hele kroppen. Men det skulle ikke blive de sidste, vi så. Var jeg blevet derude to minutter længere, var jeg også gået til«. De få linier udtrykker bedre og stærkere end nok så mange spekulative krigsfilm, hvad krig drejer sig om - eftertanke for eftertiden. Peter Andersen slap levende, men ikke uskadt gennem krigen og var i modsætning til mange andre, der forsøgte at fortrænge de traumatiske begivenheder, i stand til at skildre sit liv under krigen.

Heldigvis er det ikke kun gru og voldsomme begivenheder, der skaber den gode erindring. Det vidner anden del af Jens Christensens erindringer »Farvel Bjerndrup« i Fra Klipleve sogn om. Den rummer mange gode iagttagelser, der indkredser de sociale værdier og normer i Bjerndrup. Som Jens »Hjuler« selv udtrykker det »... havde landsbyen sin hakkeorden, og det blev noteret og kommenteret, hvis nogen overskred de sociale normer«. Morsom er den lille historie om Bjerndrup station som datidens fritidshjem. Stationen var opvarmet og tiltrak derfor ungdommen. Det så alle gennem fingerne med, men da sortklædte herrer med skråremme, lange ridestøvler og forsynet med spader ved slutningen af krigen lavede militærlignende øvelser, blev grænsen trukket og deltagerne kontant bortvist fra stationsområdet.

4. Foreningshistorie

Danmark er foreningernes land, og de fleste er eller har været medlem af en forening. Mange er endog medlem af flere foreninger. Foreninger er med andre ord noget, som hovedparten af læserne har et forhold til og en mening om. I det perspektiv er det måske ikke så underligt, at de, som erindringerne, har så stor en plads i de lokalhistoriske årbøger. Ikke mindst idrætsforeningerne er nærværende for de fleste. Det skal dog retfærdigvis nævnes, at en ikke uvæsentlig forklaring på foreningshistoriens pæne placering er Henning Haugaards 45 sider lange fortegnelse over foreninger og sammenslutninger i Bedsted sogn.

I Historisk Forening for Vishered. Bov Museum behøvede man ikke gå langt efter stoffet. I anledning af, at Historisk Forening for Vishered fylder 25 år i januar 1995, har Thorvald Larsen skrevet en lun artikel om foreningens historie. Selv om ikke alle problemer i opstartsfasen var lige lette at tackle, så fornemmer man tydeligt den hyggelige og gode stemning, som har præget arbejdet. Historisk Forening for Vishered hører til blandt de mange levende foreninger, som Thorvald Larsen kunne ønske »god vind fremover«. Det samme kan ikke siges om de mange andelsmejerier, der i løbet af knap 50 år har fået karakter af fortidsminder på lige fod med oldtidshøje, herregårde og andre historiske monumenter i kulturlandskabet. I Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening har Sven Ohlsen skrevet om et af de 136 andelsmejerier i Sønderjylland, nemlig »Borgegaard« i Djernæs, som ville være fyldt 100 år, hvis det ikke, som de fleste andre, i 1962 fusionerede med en større mejerisammenslutning og endegyldigt lukkede i 1964 efter en ny fusion. I samme årbog har Lorenz Jacobsen behandlet en anden og for de fleste formentlig mere ukendt side af mejerihistorien, nemlig

»mejerimønterne«, der kun kendes fra Sønderjylland. Mejerimønterne blev anvendt som betalingsmiddel af de husmødre i stationsbyerne, der med udbygningen af andelsmejerierne ikke længe havde mulighed for at købe deres mælk direkte ved stalddøren hos landmændene.

En anden og i dagens velfærdssamfund næsten glemt og overset type af foreninger var de spareforeninger, der som »Julens Glæde« i Snogbæk indsamlede penge, så medlemmer kort før jul kunne få deres opsparede penge udbetalt til juleindkøbene. Om dette kan man læse i Skrift for Historisk Forening for Sundeved, der også bringer en artikel om en tilsvarende forening for Nybøl sogn. Sidstnævnte forening holdt trods de bedre økonomiske forhold stædigt ved, indtil bestyrelsen den 10. januar 1970 udbetalte kassebeholdningen på 1323 kr. til indkøb af et spejl med et lille bord og en sølvplade til glæde for beboerne på Sundeved plejehjem.

I betragtning af, at de fleste foreninger stadig lever i bedste velgående eller er ophørt inden for de sidste 20-30 år, kan man godt undre sig over, hvor lidt man har inddraget erindringsstoffet i de fleste foreningshistorier. Foreningerne har en historie, men de har også et indre liv, der udspandt sig i forsamlingshuset, på fodboldbanen eller på mejeriet. Hvem kom i gymnastikforeningen? Hvad lavede man i klubben, og var der et foreningsliv uden foreningen? Det er blot nogle få spørgsmål, der kan give stof til en god og lærerig historie om livet mellem de årlige og ofte forudsigelige generalforsamlinger. Tillige kan man ofte skaffe oplysningerne af de mange, der har deltaget eller stadig deltager i foreningslivet og foreningsarbejdet. Når foreningsregistraturen i 1996 bliver færdig, er der tillige tilvejebragt et godt hjælpemiddel, når man skal finde frem til

Flere artikler beskæftiger sig i år med andelsmejeriernes historie. Her er Spandet Andelsmejeri fotograferet i anledning af 50-års jubilæet. Mejeriet er oprettet i 1885 og dermed et af de første. Ombygget i 1964. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

det kolossale kildemateriale, som 4-5000 foreninger i Sønderjylland har efterladt til glæde for de mange, der har interesse i deres historie.

5. Nye emner

Har jeg i det ovenstående bevæget mig inden for årbøgernes kendte stofområder, så er de ikke uden nye emner. Skovhistorien har ind til de seneste år været et stærkt forsømt område inden for historieforskningen. Det er en beklagelig skævhed, når man betænker, at skoven indtil den nyeste tid har indgået som en vigtig indtægtskilde og eksistensgrundlag for de fleste samfundsgrupper på landet. Skoven leverede tømmer, brænde, føde m.m. Det var derfor en positiv overraskelse at finde ikke mindre end syv skovhistoriske artikler i årbøgerne.

Stærkest står skovhistorien i Skrift for Historisk Forening for Sundeved, der næsten er blevet et temanummer om skovene i Sundeved kommune. Jørgen Schmidt indleder med en artikel, hvor han mere generelt fortæller om skoven, brugen af skoven, den begyndende fredning og Småskovforening for Åbenrå og Sønderborg amter, der blev startet. Derpå følger tre artikler om skovene i de tre sogne i Sundeved skrevet af folk fra de tre arkivforeninger i kommunen.

På tilsvarende vis rummer Arne Buhkals artikel »Åen og historien« i Historisk årbog for Rødding-egnen mange fine oplysninger om Kongeåen som eksistensgrundlag for bønderne langs åen. Engene gav foder til dyrene. De gav tillige sikkerhed for foder i tørkeårene, når ageren svigtede. Samtidig gav åen fisk

og vandet energi til de mange vandmøller langs åen. En spændende og ny tilgangsvinkel til den omstridte Kongeå, som nok kunne fortjene en større opmærksomhed i Rødning som andre steder med tilsvarende naturforhold.

6. De små emner

Det er en yndet sport for anmeldere, der ikke har så meget at kritisere, at påpege de ting, der ikke er medtaget. Det er nemlig let for anmelderen. Historien er som bekendt fyldt af emner, og historien vokser uundgåelig med tiden. I denne sammenhæng behøver man blot tage et blik på oversigten over emnerne i de lokalhistoriske årbøger. Vibeke Harsbergs artikel om teglværkerne på Broagerland 1850-1864 i Broagerland VIII er den eneste artikel inden for industrihistorie. Selvom teglværksindustrien, indtil Danfoss og Brødrene Gram dukkede

op, har haft en dominerende placering i den sønderjyske industri, så findes der stadig mange lokale små og mellemstore virksomheder eller håndværksmestre, der nok kunne fortjene en bedre belysning.

Tilsvarende gælder socialhistorien. Når Henning Haugaard i Brudstykker af Bedsted sogns historie gengiver statuten fra 1871 for Bedsted fattigkommune, så melder spørgsmålet sig uvil-kårligt, hvordan det var at leve som fattig i Bedsted fattigkommune. Kildematerialet er ikke altid lige let tilgængeligt, men det er der og kan ikke mindst findes på Landsarkivet i Aabenraa. Kulturhistorien er kun dækket af Henning Haugaards 56 sider lange artikel om »Fester, skikke og traditioner i årets løb og livet igennem« i Brudstykker af Bedsted sogns historie. Ugen og årets gang i f. eks. klubben, forsamlingshuset eller missionshu-

Kongeåen var ikke alene en omstridt grænsen men også en vigtig bestanddel og ernæringskilde for landbruget omkring åen. Foto: Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

Mange af de mindre og mellemstore virksomheder og forretninger kunne nok fortjene en større opmærksomhed. Her et blik ind i baren på restaurant »Harmonien« i Nordborg. Foto: C. C. Biehl. Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

set må have sat sig nogle traditioner og skikke, der nok kunne fortjene en nærmere belysning. Emner er der heldigvis nok af. Når det kommer til stykket er det væsentlige dog stadig, at forfatteren brænder for at skrive om et ganske bestemt emne. Derved får man i reglen det bedste resultat til glæde for årbøgernes læsere.

7. Andet

Målt i antal artikler er gruppen »andet« den langt største gruppe i de lokalhistoriske årbøger, men med 100 sider er der gennemgående tale om ganske korte artikler på gennemsnitligt knap tre sider pr. artikel. Få længere artikler trækker gennemsnittet op for en lang række mindre artikler. Gruppen er stor og artiklerne yderst forskellige. Generelt er der tale

om kildegengivelser, sange og digte som f. eks. »Løjt Laend i æ fårm« i Det gamle Løjt eller stort og småt for 25, 50, 75 og 100 år siden. En blandet landhandel af stort og småt, kuriosa og vigtige begivenheder i notatform mellem hinanden. Enkelte lidt større artikler som Petrea Schmidts artikel om »Skærslippere, vagabonder, farende svende og andet godtfolk« i Det gamle Løjt finder man også her. Egentlig burde jeg måske have placeret denne under socialhistorie, men som Petrea Schmidt selv afslutningsvis bemærker om de farende svende: »Nu kommer de ikke mere, der er sørget godt for dem nutildags. Man ser endnu nogle med en barnevogn, eller en *posedame*. Men romantikken omkring dem er forsvundet med velfærden«.

Her finder man også »Set og sket«

eller »året der gik« artiklerne. Under denne overskrift kan man i Skrift for Historisk Forening for Sundeved under den 2. oktober læse, at de tre sogneforeningsarkiver nu er samlet på Truenbrovej 21a i Avnbøl, og at der i den forbindelse blev holdt åbent hus, hvor der kom ca. 100 mennesker. Unægteligt et godt opslagsværk og et nyttigt arbejdsredskab for det fremtidige lokalhistoriske arbejde, men også en form, der stiller store krav til udvælgelsen af de begivenheder, der skal med. Det værste, som kan ske, er at man ikke hvert år medtager de samme typer begivenheder. Dermed bliver man som bruger alligevel nødsaget til at gennemgå aviserne.

Man kan have forskellige meninger om dette stof. Jeg mindes endnu en kendt journalist, hvis navn jeg ikke længere erindrer, udtale, at skulle man have sit budskab frem i aviserne, måtte man ikke skrive mere end en spalte. De lange artikler blev ikke læst. Ud fra den betragtning tjener de korte erindringsglimt, avisnotiser og andet stof til at fange opmærksomheden eller som afveksling fra de lange og mere grundige artikler. Det er uden diskussion godt stof. Derimod kan jeg godt have min betænkelighed ved det omfang, som de helt små artikler udgør af årbøgerne. Henrik Fangel gjorde i sin sidste omtale i de lokalhistoriske årbøger fra 1992 opmærksom på problemerne med at skaffe stof til årbøgerne. I givet fald er det spørgsmålet, om man ikke hellere skulle beskære omfanget en anelse, så de helt små artikler i form af kildegengivelser, avisnotiser o.lign. ikke får for stor vægt i forhold til bladets øvrige stof.

8. Afrunding

Få artikler er omtalt og en lang række andre gode artikler er af pladsmæssige årsager forbigået. Jeg har søgt at give en kortfattet personlig karakteristik af de

lokalhistoriske årbøger og et stærkt personligt valg. Skulle nogen være uenig i dette valg, kan jeg kun anbefale at læse de lokalhistoriske årbøger 1994. Det er det, de er skrevet for. God læselyst.

9. De sønderjysk Årbøger 1994

Brudstykker af Bedsted sogns historie nr. 20, tillæg A og B til nr. 20. Udg. af Henning Haugaard. 143 s., ill.

Historisk Forening for Vissherred. Bov Museum. Udg. af Historisk Forening for Vissherred og Bov Museum. 61 s., ill.

Broagerland VIII. Udg. af Lokalhistorisk Forening for Broagerland 1994. 159 s., ill.

Årsskrift 1994-95. Udg. af Ensted Sogns Lokalhistoriske Forening. 47 s., ill.

Historisk Årbog for Felsted sogn nr. 12. 1994. Udg. af Historisk Forening for Felsted sogn. 106 s., ill.

Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening 1994. Udg. af Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening. 36 s., ill.

Lokalhistorisk Forening for Hørup sogn. Årsskrift nr. 12. 1994. Udg. af Lokalhistorisk Forening for Hørup sogn. 40 s., ill.

Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn 1994. Udg. af Lokalhistorisk Forening for Jegerup sogn. 34 s., ill.

Fra Kipleve Sogn 1994. Udg. af Lokalhistorisk Forening for Kipleve Sogn. 79 s., ill.

Det gamle Løjt XVII. Udg. af Løjt Sogns Lokalhistoriske Forening 1994. 126 s., ill.

Historisk Årbog for Rødding-egnen 1994. Udg. af de lokalhistoriske arkiver og foreninger i Rødding kommune. 88., ill.

Starup Sogns Lokalhistoriske Arkivforening. Årsskrift 1994. Udg. af Starup Sogns Lokalhistoriske arkivforening. 20 s.

Skrift for Historisk Forening for Sundeved 1994. Udg. af Historisk Forening for Sundeved. 100 s., ill.

Varnæs birk nr. 19. Udg. af Varnæs Birks Borgerforening 1994. 68 s., ill.

Årbog 1994 for Lokalhistorisk Forening for Vojens kommune. Udg. af Lokalhistorisk Forening for Vojens kommune. 61 s., ill.

En lang frednings sag

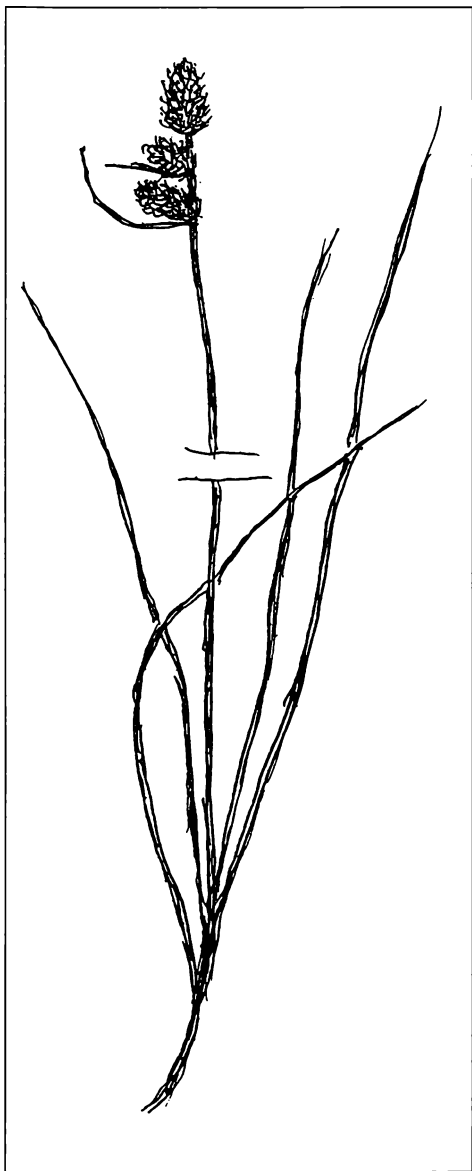
Af AGNETE BISGAARD

Fladsten Mose nord for Aabenraa er det eneste sted, hvor planten Kølle-Star vokser i Danmark. Agnete Bisgaard, Aabenraa, beretter om de mange års arbejde for at sikre plantens overlevelse.

I Jyske Vestkysten den 24. februar 1995 kunne man læse en redegørelse for de fredninger, der var gennemført i Fladsten mose og den fredning, som man nu søger at få gennemført. Det drejer sig om den meget sjældne star art »Kølle-Star« (Carex Buxbaumii). Dens eneste voksested i Danmark er nu Fladsten mose lidt nord for Aabenraa. Den blev første gang opdaget i mosen i 1892 af tyskeren Westphal, som var ansat som lærer i Aabenraa.

I min studietid fik vi fortalt, at den var fredet, så da jeg en aftenstund i slutningen af fyrrerne cyklede forbi mosen og så de store cementrør ligge i nærheden, blev jeg meget forbavset. Det kunne kun betyde, at man planlagde en dræning af mosen, hvilket ville betyde, at Kølle-Staren uddøde. Jeg skrev straks til Botanisk Museum i København, og botanikeren Knud Wiinstedt svarede mig, at fredningen ikke blev gennemført, da dommeren var rejst fra byen, inden han havde fået fredningen gennemført. Det førte til, at der omgående blev rejst en ny fredningssag for planten.

Knud Wiinstedt havde allerede i 1922 besøgt mosen og fortæller i Flora og Fauna fra 1923 om denne ekskursion. Han var i følgeskab med den meget vidende og elskværdige lærer Kofoed og dennes ven Søren Christensen. Jeg har kendt dem og satte stor pris på dem begge. Lærer Kofoed var den, der i sin

Fredningssagens hovedperson, Kølle-Star, med den latinske betegnelse Carex Buxbaumii.

tid fandt »den syngende græshoppe« her i omegnen af Aabenraa. Desuden skaffede han Aabenraa Statsskole en sule, som var fløjet imod nogle luftledninger i den sydlige del af byen. Vi fik sulen udstoppet.

Disse tre biologer foretog turen i øsen- de regnvejre og gik dyngvåde igennem mosen, hvor de bl. a. fandt otte forskellige stararter, men ingen af disse var Kølle-Star. Star ligner for menigmand en græs, men den har trekantede stængler, og denne starart har i sit aks såvel han- som hunblomster. Ofte har stararter mange aks, som enten er helt hanlige eller helt hunlige. Da de var kommet til den nordvestlige del af mosen, fandt de endelig Kølle-Star. Der var mange af den, idet den voksede i de små tuer. Wiinstedt fortæller, at han glædede sig over fundet: »Så er da denne nu tilbagegivet til Danmark ved Genforeningen«.

Først i 1950 blev der gennemført en fredning af planten, hvor jeg selv var med ved forundersøgelsen. Botanikeren Tyge Christensen fra København mødte op sammen med dommer Levinsen. Der skulle tegnes et kort, og man skulle skønne over eventuelle erstatningsbeløb til ejerne af mosen. Det viste sig imidlertid, at de tørvegrave, man ville have erstatninger for, var helt udgravede. Da vi gik i mosen, fandt vi

mange Kølle-Star helt afgnavede af kreaturerne, men der var stadig mange Kølle-Star tilbage. Wiinstedt omtaler i 1923 netop de farer, der er for planten, nemlig dræning og evt. høslet, men han mente ikke, at det sidste ville skade planten, da »frøene sikkert ville være afkastede, før slet finder sted«. Der var en del pigtrådshegn, hvor vi gik. Dommer Levinsen advarede mig med ordene: »Pas dog på frk. Bisgaard, i disse tider...«. Det var ikke lang tid efter krigen, og vi havde på det tidspunkt stadig tøjkort.

En ny fredningssag blev gennemført i 1986, men da det tilsyneladende ikke var nok, fik man i 1993 en aftale med ejerne om leje af arealerne. Denne lejeaftale er blevet fornyet, men da man ikke kan købe mosen, freder man nu i stedet hele mosen. Allerede i 1923 foreslog Wiinstedt, at man lod Aabenraa kommune købe hele mosen, indhegne engen og lade den ligge uberørt. I september 1952 fik jeg et postkort fra Wiinstedt, hvori han skriver: »Jeg håber da, at *Carex polygama* (et ældre navn for Kølle-Star) har det godt«. Nu skal den ved hele mosens fredning nok få det godt, hvis fredningen ellers går igennem, men det har været en lang fredningssag.

Set og sket i grænselandet

Grænselandskronik

Af ESKILD BRAM

Eskild Bram har set på april kvartals mange store og små begivenheder i grænselandet, som de kom til udtryk i avisspalterne. Det blev et kvartal, der ikke mindst var præget af de mange sønderjyske mindedage.

Hvem skulle have troet det, skønt forvarslerne fra kulturens profeter vinteren igennem havde været mange og lovendende. Men nu kan det siges, at Sønderjyllands usædvanligt mange historiske jubilæer blev afviklet efter H. C. Andersens opskrift: »Alt på sin rette plads!«

Sagt mere prosaisk kan man sammenligne fest- og minde-arrangementerne med det besungne sønderjyske kaffe-bord. Der var noget for enhver smag:

store, pyntede lagkager med plads til 75 lys, og der var - som sig hør og bør - mindst 17 forskellige slags småkager. Lidt har også ret.

Trenden i disse post festum-bemærkninger bliver derfor en ærlig, spontant udtrykt overraskelse over, at så mange frivillige bidrog til at skabe hverdag om til fest. Ikke mindst, fordi hovedbegivenhederne: Afstemningen og Genforeningen »kun« var 75 år gamle, altså halvrunde. Ligesom nationen har vænnet sig til at fejre sine nederlag, 1864 f. eks., sådan genoplives tilsyneladende genforeningsgenerationens behov for at skabe et folkeligt fællesskab og dyrke den danske sangskat.

Genforeningsspillet »Over alle Grænser« i Dybbøl Kongeskanse. Her fra starten af spillet ved afstemningen i 1920. Foto: Karin Riggelsen/Nordschleswiger.

I ganske særlig grad er det bemærket, at det stort anlagte friluftsteater på historisk baggrund har fået både et stort antal medvirkendes og publikums bevågenhed. Krop skal der til, som H. C. Andersen sagde, men også et dramatisk talent. Det har Jacob Clausen fra Haderslev. Hans genforeningsspil »Over alle grænser«, hvortil var udskrevet en hær på 300 amatørskuespillere og gjort brug af mange sceniske effekter, vist i Kongeskansen på Dybbøl for over 5.000 tilskuere. Denne stort anlagte sønderjyske kavalkade anskueliggør gennem små, almindelige grænselandsmenneskers skæbner i et nationalt blandet område, hvorledes den enkelte kan blive trukket ind i den klassiske konflikt mellem pligt og tilbøjelighed.

Fint nok også, at der var en rolle til »kongens« hvide hest, i Danmark lige så berømt som Alexander den Stores yndlingshest »Bukefalos«. Det afgørende var Dybbølhestens ægte, hvide kulør. Med lidt god vilje kan man tage farven som et dementi over alle grænser af al den amnestuesnak, der er sat ud om, at genforeningshesten, bevisligt en *albino*, altså hvidfødt, i virkeligheden skulle have været en overkalket skimmel!

Også Historiecenter Dybbøl Banke lægger vægt på *action* i historiefortællingen ved at optræde *live* i marken. Det gælder om at fyre gode ideer af og skyde dem ind i medierne og folks bevidsthed. Den 18. april blev der skudt med gamle kanoner under militær overvågning.

Rundhåndet bogtilskud

Foruden skuepladsen fik det sønderjyske bogmarked en rig høst i jubilæumsåret. Meget erindringsstof, billeder og andet, som ellers næppe ville været kommet frem, kom under kyndig behandling og vil blivende kaste lys over de store dage i Sønderjyllands nyere historie. Uden for landsdelen sporedes bevå-

genhed og kontant velvilje. Det gjaldt ikke mindst det store jubilæumsværk »Grænsen i 75 år«, skabt af 14 sagkyndige forfattere. Udgivelsen støttes af ikke færre end 24 fonde!

Har alt dette mon været med til at styrke den historiske interesse? Det er et godt spørgsmål, men det *blev* faktisk besvaret af formanden for Historisk Samfund. På foreningens årsmøde sagde Lars N. Henningsen, at de mange historisk betingede mindedage har betydet, at flere end ellers har kastet et kort blik bort fra hverdagens forvirrede strøm. »Historisk Samfund kan glæde sig, for vort arbejde får ny aktualitet og møder ny interesse på denne måde«.

Idet vi glæder os over glæden, går kronikken over til 2. punkt på dagsordenen: optegnelserne fra dag til dag, sådan som forfatteren har vægtet dem.

Slankekur i Sydslesvig

6. april: Det danske mindretals organisationer i Sydslesvig har efter forhandlinger med Undervisningsministeriets rådgivende udvalg for kulturelle anliggender i Sydslesvig (Femmandsudvalget) måttet indstille sig på sparetider. Både Flensborg Avis og Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig har fået skåret i driftbudgetterne hhv. med 117.000 og 175.000 DM.

Flensborg Avis har yderligere tabt 2 mill. kr. på udgivelsen af et annonceblad. Det danske mindretalsblad modtog i fjor 5 mill. kr. i tilskud fra Danmark (JV & Jllp).

7. april: Yderligere meldes fra Sydslesvig, at den 50-årige Dieter Lenz, medarbejder hos landdagsmand Karl Otto Meyer og hidtil regnet som Meyers efterfølger i landdagen, i stedet er blevet ansat som landssekretær for Sydslesvigsk Vælgerforening, en administrativ toppost, som han overtager efter Rolf Lehfeldt (JV).

Dieter Lenz, mangeårig medarbejder hos Karl Otto Meyer, der nu overtager posten som landssekretær for Sydslesvigsk Vælgerforening. Foto: Sydslesvigsk Vælgerforening.

Kanontorden over Dybbøl

8. april: Grænseforeningen har modtaget sin hidtil største testamentariske gave, en 92 hektar stor, firelænget gård i Gl. Ladegård mellem Haderslev og Vojens, der ved salg har indbragt 2,5 mill. kr netto (JV).

19. april: På Dybbøldagen 18. april lød der igen kanontorden hen over den gamle slagmark på Dybbøl Banke. Endnu engang var det lykkedes Historiecenter Dybbøl Banke at levere en realistisk anskuelsesundervisning ved at rigge en veterankanon, model 1863, til og lade et kommando fra Sergentskolen i Sønderborg sørge for »kartovernes brag«. Også en kopi af en fransk kanon fra 1773 fik lov til at spille med sortkrudtet (JV).

21. april: Det danske mindretal i Syd-

slesvig meddeler, at det har valgt Danmarks befrielsesdag den 5. maj til at festligholde Sydslesvigsk Forenings og Dansk Skoleforenings stiftelsesår 1920. Flensborg Avis udsendte to-særnumre om de jubilerende kulturelle organisationer (JV).

22. april: Parlamentsmedlemmer og eksperter fra Ungarn, Rumænien og Slovakiet, lande, der har betydelige mindretalsproblemer indbyrdes, er indbudt til at besøge de to mindretal i det danske grænseland. De østeuropæiske gæster har ønsket at stifte bekendtskab med den danske mindretalsmodel (JV).

27. april: Som anerkendelse for i en lang årrække at have virket for en bedre forståelse mellem dansk og tysk i grænselandet har den danske generalkonsul i Flensborg, Lorenz Rerup, overrakt Ridderkorset til Flensborgs borgmester Olof Cord Dielewietz. I en lille lykønskningstale fremhævede Rerup bl. a. overborgmesterens gode vilje til at lære sig dansk.

Et sygt museum

28. april: Flere nye museer ser i disse års dagens lys. Det er lykkedes en gruppe nuværende og tidligere medarbejdere på det sønderjyske centralsygehus i Sønderborg at samle så mange spændende effekter, at der er mulighed for at oprette et sønderjysk sygehusemuseum. Tanken er bakket op af amtsrådet. Museet vil i givet fald kun være til rådighed for bestilte rundvisninger, ligesom initiativtagerne er indstillet på at vise genstandene på de øvrige sygehuse i landsdelen ved passende lejlighed. Man stiler efter at åbne det nye museum 1. april 1996 (JV).

29. april: Efter indbydelse fra byen Flensborg besøger Folketingets formand, Erling Olsen, på kapitulationsdagen 8. maj Flensborg for sammen med den slesvig-holstenske ministerpræsident Heide Simonis at markere naziregimets sam-

menbrud. I de to politikeres program indgår bl. a. nedlægning af blomster ved mindesmærker i Kruså for grev Folke Bernadotte, lederen af de hvide busser i 1945.

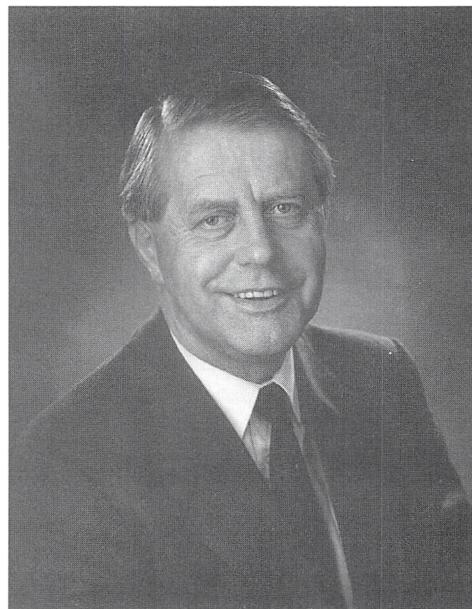
Kvinde afløser Karl Otto Meyer

30. april: Sydslesvigsk Forening har valgt den 47-årige adjunkt på Duborg-skolen Anke Spoorendonk til det dansk partis spidskandidat ved landdagsvalget i marts 1996. Derved bliver hun institutionen Karl Otto Meyers arvtager og kan være sikker på at overtage hans mandat. Det er SSV's erklærede mål at opnå to mandater ved næste valg. De stigende stemmetal ved de forudgående valg giver næring til dette håb.

3. maj: Det tyske mindretals organisation, Bund deutscher Nordscheswiger, melder uforandret medlemstal: 4.100.

SSV's nye spidskandidat til landdagsvalget i marts 1996, Anke Spoorendonk. Foto: SSV-Landssekretariat.

Karl Otto Meyer, som ved landdagsvalget i marts 1996 overlader posten som SSV's spidskandidat til Anke Spoorendonk. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Sygehuset i Augustenborg holder åbent hus på Augstenborg slot i anledning af Sønderjyllands Amts 25 års jubilæum.

Mindretallet og befrielsen

4. og 5. maj: Disse for det tyske mindretal i Nordslesvig bitre dage mindedes af chefredaktør Siegfried Matlok i en ledende artikel i »Nordschleswiger«. Der findes ingen kollektiv skyld hos mindretallet, hed det. »Det må ikke alene beklage, at 700 unge medlemmer faldt i krigen, men også gennem retsopgøret blev det særlig hårdt straffet... Skylden var alene nationalsocialismens... På befrielsesdagen har også vi som mindretal fået chancen for at begynde forfra, selv om mange i de efterfølgende dage måtte gå vejen i ufrihed. Dette skabte dyb forbitrelse, men også gennem fornuftige danskeres støtte lykkedes det at komme ud

af forbitrelsen og ud i friheden, hvorved den demokratiske genopbygning lykkedes».

5. maj mindedes på Knivsbjerg, hvor pastor, dr. Günther Weitling, Sønderborg, og mindretallets formand, dyrlæge Hans Heinrich Hansen talte og nedlagde en krans ved mindesmærket for de faldne soldater. Desuden var der kransenedlægning ved mindestenen på Tinglev kirkegård for professor Jens Jensen, der blev henrettet i Berlin, fordi han tilhørte kredsen bag attentatet mod Adolf Hitler den 20. juli 1944.

Ved befrielsen i Frøslevlejren udtalte amtsborgmester Kresten Philipsen kort og fyndigt, som han har for vane, at den bedste måde at bevare Frøslevlejren på er at bevare lejren, som den er. En efterskole på dette sted vil give de unge en god ballast, fordi de får et nært forhold til besættelsestiden.

6. maj: Ved den omtalte hjemmetyrsk mindefest på Knivsbjerg udtalte formanden, Hans Heinrich Hansen: »Jeg har stor respekt for de følelser, vore danske landsmænd forbinder med 5. maj, og i de tilfælde, hvor medlemmer af folkegruppen gjorde dem fortræd, beder vi om tilgivelse« (JV).

13. maj: Flensborg Avis må afskedige personale i den tekniske afdeling, oplyser formanden, pastor Hans Parmann, Slesvig. I fjor måtte bladet notere en abonnementsnedgang på 78 ud af et samlet oplagstal på 6.643.

Sprogforeningen en fond?

19. maj: Formanden for Sprogforeningen, Jørgen Mågård, Bov, tidl. leder af biblioteket i Padborg er utilfreds med bogbevillingerne i Sønderjylland. På foreningens generalforsamling oplyste han, at på landsplan er den gennemsnitlige nettodriftsudgift i år 354 kr. pr. indbygger, i Sønderjylland kun 280 kr. Nogle af de sønderjyske biblioteker er

Amtsborgmester Kresten Philipsen taler i Frøslevlejren for dens bevarelse. Foto: Michael Maurer.

ikke blot små, de er også fattige, udtalte han.

I sin beretning sagde Mågård iøvrigt, at der i dag især er brug for en indsats for det danske sprog i Sydslesvig. For at en gammel, hæderkronet forening (stiftet 1880) ikke blot skal visne, fremsatte formanden den tanke inden for de næste år at omdanne Sprogforeningen til en fond og gøre den eksisterende Sydslesvig-afdeling til en selvstændig forening med støtte fra fonden. Det ville styrke arbejdet i Sydslesvig, mente Jørgen Mågård (JV).

19. maj: Tanken om at lægge en efterskole i Frøslevlejren er nået det skridt videre, at der er dannet en skolekreds og en bestyrelse med Jens Aage Helmig, Holbøl, som formand. Skolen bliver en selvejende institution, der efter planen skal starte 1. august 1996 med ca. 75 elever.

Mindretallets kontaktudvalg

20. maj: Blandt grænselandets mange jubilæer i 1995 findes også »halvrunde«. Således oprettelsen af det tyske mindretals kontaktudvalg til den danske regering for 30 år siden. Et sådant kontaktudvalg trådte til som erstatning for, at mindretallet måtte opgive at blive repræsenteret i Folketinget (det danske mindretal i Sydslesvig har en tilsvarende ordning med Bonn-regeringen), men gennem et særligt dansk-tysk udvalg fik mulighed for at fremsætte sine ønsker på regeringsplan.

Fhv. skoleinspektør Arthur Lessow, Aabenraa, der på tysk side sammen med to andre tilhørte det første kontaktudvalg, opregner i en samtale med »Nordschleswiger« de vigtigste af de opnåede resultater. Det lykkedes således at få tilbagegivet pensionsretten til nogle hjemmetyske tjenestemænd, der på grund af deres nationale holdning under besættelsen havde mistet pensionsretten ved en tjenestemandsdømstol. Et andet vigtigt spørgsmål var kravet om at få det tyske bibliotek i Aabenraa gjort tilskudsberettiget som centralbibliotek. Vanskeligheden bestod i, at den danske bibliotekslov kun anerkender ét biblioteksvæsen i hver kommune. Kontaktudvalgets jubilæum markeres bl. a. ved åbningen af en tysk-dansk mindretalsudstilling i Frederiksberg Rådhusal.

22. maj: 21 skoler i Sønderjyllands amt vil deltage i projektet »Den sundhedsfremmende skole«, der i løbet af fem år skal gøre eleverne i stand til at leve sundere. Amt og kommuner investerer 2,5 mill. kr. i sundheden (RB).

25. maj: Det tyske mindretals dagblad »Nordschleswiger« har holdt generalforsamling. Formanden, Nis Peter Hansen, Tinglev, oplyste, at oplaget er på ca. 3.000 eksemplarer. Udgifterne på ca. 18. mill. kr. dækkes stort set af

tilskud fra Tyskland. Næste år kan avisen fejre sit 50 års jubilæum.

2 x 10 til Dybbølfest

1. juni: Ikke alle danske sønderjyder fandt det velanbragt, at komiteen for afholdelse af den danske centrale Dybbølfest den 11. juli til minde om det store folkemøde for 75 år siden havde inviteret repræsentanter for det tyske mindretal med. Men disse sagde ja-tak og møder med 10 officielle deltagere. I ligeberettigelsesens navn kommer der også 10 indbudte gæster fra det danske mindretal i Sydslesvig. Det ventes, at de respektive organisationers formænd, fra Nordslesvig Hans Heinrich Hansen og fra Sydslesvig Heinrich Schultz, vil bringe en hilsen fra talerstolen.

To gravhøje sløjft

3. juni: Grov vandalisme. For sent erfarede Haderslev Museum, at der ved udgravningsarbejde og efterfølgende sommerhusbyggeri i Grønninghoved i nærheden af Skamlingbanken var ødelagt to gravhøje fra yngre stenalder.

Entreprenøren, byggematadoren Peter Nielsen, Kolding, havde overset en ti år gammel aftale om, at museet i god tid skulle adviseres om et påtænkt byggeri, så gravhøjene først kunne blive undersøgt (JV).

Præstehøjskolen i Løgumkloster er blevet udvidet med et lektorat, så der i fremtiden kan blive undervist i det vanskelige fag: sjælesorg. Som leder er ansat den 39-årige sognepræst Marianne Bach, hidtil præst i Islev Kirke på Sjælland. Hun har betydelig erfaring i sjælesorg. Undervisningen tilrettelægges således, at halvdelen af tiden vil blive brugt til at lære fængselspræster og sygehuspræster sjælesorg, resten af tiden gælder sognepræsterne. Der er en tendens til, at folk igen bruger præsten som samtalepartner. En man kan henvende sig til, når

det brænder på, udtaler Marianne Bach til JV.

Skoleinspektør Erling Aaskov, Rødding, er af kulturminister Jytte Hilden udnævnt til ny næstformand i Danmarks Radios bestyrelse. Erling Aaskov har været medlem af DR's bestyrelse siden 1988 - udpeget af Det konservative Folkeparti.

6. juni: Det vistnok største grundlovs-møde i mands minde fandt sted ved Rømødæmningen. 4.000 beboere fra Vadehavsområdet holdt protestmøde mod myndighedernes restriktioner og fredninger. Den store interesse holdt sig dog ikke, da der senere blev indkaldt til et nyt vadehavsmøde (JV).

Dyredrabene på landevejene

6. juni: Sønderjyllands amt har i humanitetens og trafikikkerhedens navn truffet foranstaltninger til forebyggelse af de mange trafikdrab af dyr på landevejene. I første omgang vil man i forbindelse med det daglige vejarbejde registrere arten af de dyr, der går til, og hvor det sker. Modforanstaltninger kan være at forbedre dyrenes levevilkår på den ene side af en »sort« vejplet, så de ikke behøver at krydse vejen - f. eks. ved at sørge for drikkevand og beplantninger. Da en kollision med større pattedyr som f. eks. rådyr kan være til fare for trafikanter, vil amtet registrere de steder, hvor råvildt hyppigt køres ned (Jllp).

8. juni: Aabenraa har stadig en chance for at blive hjemsted for det påtænkte regionale fjernsynsstudio, udtaler Danmarks Radios generaldirektør Christian Nissen til »Nordschleswiger«. Bliver det til noget, skal indretningen ske i forbindelse med Radio Syd ved siden af Sønderjyllandshallen.

Den tyske kulturoffensiv

10. juni: Apropos radio og fjernsyn og disse mediers påvirkningsflade, har vi

noteret en pessimistisk udtalelse vedrørende det danske mindretals fremtid. Sydslesvigsk Forenings administrative leder, Gert Wiencke, siger i en samtale med Fl. A. i anledning af en 60-års dag følgende: »På længere sigt kan jeg blive nervøs for vor identitet som dansksindede sydslesvigere. Når jeg kigger på det massive tyske kulturtilbud, der med et utal af nye tv-stationer nærmest er eksploderet og regner ned over hovedet på os de seneste år, kan jeg godt blive bange for, at mindretallet drukner i tysk kultur. Derfor er det vigtigt, at den enkelte følger med i, hvad der rør sig i Danmark, kulturelt og politisk«.

Sydslesvigiske årsmøder

12. juni: Ovennævnte generalsekretær Wiencke havde imidlertid grund til at være i godt humør, da de danske årsmøder i Sydslesvig afvikledes i weekenden den 9.-11. juni og blev en succes både besøgmæssigt, folkeligt- underholdningsmæssigt, og hvad angår det danske budskab fra landsmænd til landsmænd. Med statsminister Poul Nyrup Rasmussen og Folketingets formand Erling Olsen i spidsen overværedes møderne af så mange danske politikere, at det næsten havde været muligt at danne en ny regering dernede!

Følgende årsmøde-replikker lader sig genbruge: Nyrup Rasmussen (med en omskrivning af den nytestamentlige »gyldne regel«): »Vort grænseland er et forbillede for mindretal ude i Europa, fordi man på begge sider af grænsen sagde, at den måde, man behandler mindretal på, er den bedste måde, man selv vil behandles på«.

Formanden for Sydslesvigsk Forening, Heinrich Schultz: »Vi (sydslesvigere) bør langt mere overveje, hvordan vi som mindretal skal overleve i de næste 75 år. De samme overvejelser bør man gøre sig i vort moderland Danmark«.

»Kulturel forsvarspolitik«

Erling Olsen: »De danske statsbevillinger til det danske mindretal i Sydslesvig er også af egoistisk karakter. De er en form for kulturel forsvarspolitik. Vi kan diskutere, om tilskuddet skal være lidt mindre eller lidt større, men at Danmark fortsat vil støtte mindretallet syd for grænsen, hersker der ingen tvivl om«.

Formanden for Det konservative Folkeparti og medlem af Femmandsudvalget, Torben Rechendorff: »Er det sydslesvigske arbejde egentlig tjent med, at Folketingets rammebevilling (ca. 300 mill. kr.) bevilges uden politisk diskussion, nærmest som en selvfølge? Er det i virkeligheden et udtryk for, at Folketinget har det med Sydslesvig som med Folkekirken: rør ikke for meget ved sagen, det er bedst med fred og ro«.

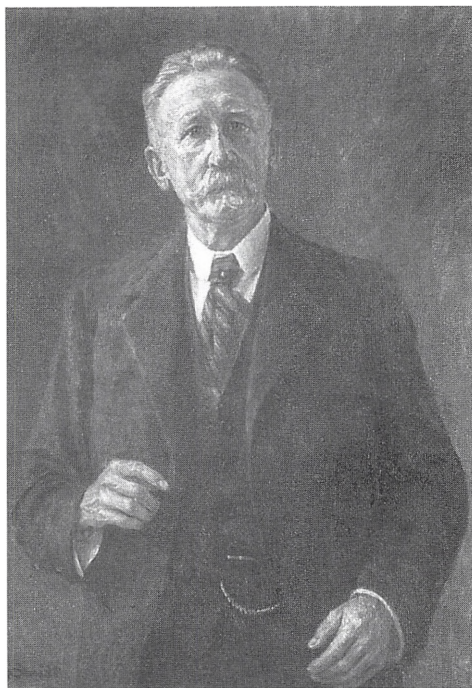
Den nybagte landdagskandidat, Anke Spoorendonk: »Måske skal vi ganske enkelt vænne os til stilen her: Hvorfor betale til Sydslesvig, når almindelige tyskere har glæde af det, og der er så mange ting i Danmark, som pengene kunne gå til« (JV & Fl.A.).

Mindretalscenter til søs?

13. juni: Fhv. statsminister og EU-parlamentsmedlem Poul Schlüter har bakket sin fødeby Tønder op som domicil for et kommende europæisk mindretalscenter. Et mere usædvanligt forslag er kommet fra Flensborg, hvor det socialdemokratiske forbundsdaysmedlem Wolfgang Wodarg har stillet forslag om, at centret gøres mobilt ved at blive installeret ombord på et skib. Et sådant mindretals-skib burde, om muligt, sejle under Europaflaget, udtaler Wolfgang Wodarg til Fl. A.

15. juni: Aabenraa Museum åbner en udstilling til minde om byens store søn, politikerens H. P. Hanssen.

Sønderjyllands Amt har som det første amt i Jylland udgivet en naturguide.

H. P. Hanssen (1862-1936) mindes ved udstillingen »Sønderjyden og politikerens H.P. Hanssen« på Aabenraa Museum. Portræt malet af Agnes Smidt.

Bogen er blevet til i et samarbejde med amtets forhenværende naturvejleder Hans Ole Matthiesen og forlaget Skarv.

16. juni: I forbindelse med Dybbøl Møllens 250 års jubilæum og i 75 året for Genforeningen åbnede stiftamtmand Ole Perch Nielsen en udstilling i møllens nyinrettede lokaler. Egentlig er der tale om fire udstillinger, som bærer titlerne »Dybbøl som nationalt symbol«, »Dybbøl Møllens historie«, »Ærens mark« og »Fra korn til mel« (JV).

Historisk Samfund fik ikke færre end 74 besvarelser på den udskrevne konkurrence om at nedfælde erindringer og oplevelser i tiden fra 1920 og frem til i dag. Førstepremien på 10.000 kr. gik til Marie C. Jessen, Padborg (Fl. A).

17. juni: Det hjemmetyske Slesvigsk Parti har udsendt indbydelser til de 23 borgmestre i Sønderjylland til en informationsdag med institutionsbesøg m. m. i den tyske skoleby Tinglev. Til nogen skuffelse for arrangørerne mødte kun seks borgmestre.

De tidligere omtalte planer om at oprette et dansk skole- og kirkebarakmuseum i Sdr. Brarup i Angel skrider godt frem. En støtteforening er oprettet med den tidligere danske førsteprest i Sydslesvig, provst Christian Karstoft, som medlem af bestyrelsen. Han siger til Fl. A., at der nu skal udsendes oplysningsmateriale med det formål at tegne støttemedlemmer og få overdraget udstilningsmateriale.

Dansk Skoleforening for Sydslesvig har valgt tandlæge Bent Borg, Flens-

borg, som ny formand i stedet for Janne Marcussen, der er flyttet til Danmark.

Sønderjyllands hidtil største friluftsskuespil »Over alle grænser«, der omtaltes i en tidligere grænselandskronik, blev ved opførelsen på Dybbøl Banke en publikumssucces ud over alle grænser. 1.200 tilskuere overværede premieren på Haderslev-forfatteren Jacob Clausens national-politiske spil, hvori medvirkede 300 amatører plus »kongens hvide hest«.

Forkortelser:

Fl. A., Flensborg Avis.
Jllp., Jyllands Posten.
JV., JydskeVestkysten.
No., Nordschleswiger.
RB., Ritzaus Bureau.

Fra friluftsspillet »Over alle grænser« i Dybbøl Kongeskanse. Soldaten med den hvide maske deler løbesedler ud. Foto: Karin Riggelsen/Nordschleswiger.

Nydam Mose

Peter Petersen: Nydam Offermose. Dansk Historisk Håndbogssforlag 1995. 180 s. ill. Pris: 288 kr.

I 1865 udkom bogen »Nydam Mosefund«. Heri beskriver Conrad Engelhardt på mesterlig vis de våben- og bådfund, som var fremkommet ved hans pionerudgravninger i Nydam Engmose i årene 1859-1863. Denne monografi er illustreret med fremragende tegninger af Magnus Petersen.

Nu 130 år efter udgivelsen af Engelhardts mesterværk foreligger en ny bog om denne mose og dens jernalderfund, såvel gamle som nye. Umiddelbart fremtræder bogen flot, hvad udstyret angår, men allerede bogens titel »Nydam Offermose« gav anmelderen de første panderynker. Årsagen hertil var, at mosen ved Nydam ikke eksisterede på de tidspunkter, da der blev foretaget ofringer, stedet var dengang en sø. Indledningens indhold tilføjede nye panderynker, idet der fornemmedes en politiserende antitysk holdning, som desværre skulle vise sig at gennemsyre bogen. Heldigvis har dansk arkæologisk litteratur så godt som været forskånet for sådanne ytringer, og man kan kun håbe, at denne bog, skrevet af pensioneret overlærer Peter Petersen, bliver den eneste og sidste af arten.

De følgende afsnit, der skulle danne grundlag for en fyldigere beskrivelse af »Nydam Offermose«, har et svingende indhold af konkret viden. Omtalen af »Mosefund i Danmark«, »De 7 store mosefund - og 1800-tallets arkæologer« og »Arkæologiens tilknytning til Sønderjylland« forekommer ret staccato-agtig og der savnes her en omtale af de øvrige kendte mosefund med eller uden våben. Uden disse fund kan der ikke gives en samlet vurdering af Nydam-fundenes betydning.

Gennemgangen af »Torsbjergfundet«, »Kragehul« og »Viemose« samt af »Hjortspringfundet«, »Ejsbøl« og »Illerup«, varierer ligeledes meget i indhold og styrke. Der

er en skærende kontrast mellem den beskedne plads, der tildeles det med Nydam næsten samtidige Illerup, der er beskrevet i en syntesedannende doktordisputats og så den fire gange så store plads, der omhandler det langt ældre Hjortspringfund. I omtalen af sidstnævnte fund fremsættes ud fra et manglende arkæologisk fundstof bl. a. nogle betragtninger om landets og det øvrige Nordens daværende befolknings fortræffeligheder i forhold til den vilde og rå udenlandske mentalitet, men sådan kan et arkæologisk fundstof objektivt ikke anvendes.

Det store afsnit om »Nydam Offermose« består af en række meget forskellige underafsnit, hvoraf indholdet af nogle har været publiceret før. Alle oldsagsplancher med tilhørende tekstforklaring fra Engelhardts publikation vises også i bogen, dog i en gengivelse, som Magnus Petersens næppe ville have billiget.

Er der således ikke ret meget reel arkæologisk nytænkning og nyvudering angående selve offerfundene fra Nydam, er der til gengæld et væld af oplysninger om, hvordan Peter Petersen har »deltaget« i Nationalmuseets undersøgelser, og om hvad forskellige personer har udtalt enten under udgravningerne, ved samtaler eller gennem breve. Oplysninger, der er ikke alle har været været udtalt, besvaret eller udleveret med offentliggørelse for øje, hvilket også gælder en del af billedmaterialet. Desværre indeholder disse nærmest dagbogsagtige optegnelser flere fejlagtige oplysninger, hvoraf nogle endda er graverende, mens andre yderst relevante synes glemte.

Ud fra et arkæologisk synspunkt er bogens litteraturliste ret mangelfuld og slet ikke up to date, men den indeholder til gengæld henvisninger til en lang række af forfatterens artikler, hvis indhold mere mindre gengives eller gentages i bogen. Men det bliver de pågældende oplysninger jo ikke mere korrekte af. Det er ikke nok at udslynge grove påstande eller formodninger som f. eks.

under omtalen af, hvorfor Nydamfundene og -båden ikke blev tilbageleveret til Danmark efter genforeningen i 1920. Her, som i alle lignende situationer, havde det været på sin plads, om forfatteren havde forsøgt at finde ud af, hvad der reelt skete bl. a. under de danske-tyske forhandlinger.

Læseren forledes nemt til at tro, at Selskabet for Nydamforskning på en eller anden måde står bag udgivelsen af bogen og dens indhold. Det er ikke tilfældet. Bogen er alene Peter Petersen's »værk«. Derfor kan der kun håbes på, at Nydamselskabets samarbejdspartnere og donatorer er klar over dette forhold. Hvilket også gælder arkæologiske fagfæller på den anden side grænsen.

Efter endt læsning sad anmelderen længe med følelsen af at have beskæftiget sig med en arkæologisk ligeegyldig, men på visse punkter ret ubehagelig bog. Der vil gå en rum tid, inden sporene af de dybe panderynker er glattet ud.

Erik Jørgensen

Småskibsfart på Flensborg Fjord

Bent Vedsted Rønne (red.): Småskibsfart fra Egersund og Fjordeggen. Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands Amt, 6. Aabenraa 1994. 117 s., ill. Pris: 140 kr. Ekspedition: Museet på Sønderborg Slot.

Småskibsfarten spillede tidligere en stor rolle i Danmarks kystegne, ikke mindst når det gjaldt transport af produkter, der skulle sælges til andre dele af landet. I denne bog behandles den småskibsfart, der havde sit primære virkeområde i sejlads med tegl fra de godt 50 teglværker, der lå ved Flensborg Fjord. I otte artikler præsenteres forskellige aspekter af dette emne inden for en tidsmæssig ramme, der går fra 1700-tallet til omkring 1970.

De to første artikler behandler baggrunden for småskibsfarten i området. *Birgitte Kragh* beretter om kystboerne ved Flensborg Fjord. De udnyttede, ligesom kystboere andre steder i landet, de forskellige muligheder, der blev givet dem for at skabe et udkomme: teglværksarbejde, fiskeri, sejlads, løst lønarbejde, smålandbrug, håndværk og handel. *Tove Jensen* redegør for teglværkerne

langs Flensborg Fjord, hvor der i 1864 lå 57 teglværker, og fortæller om baggrunden for efterspørgslen på tegl, bl. a. storbrandene i København 1728 og 1795, væksten i de danske købstæder i 1800-tallet og brugen af drænrør i landbruget.

De seks øvrige artikler handler om skibe og skibsfarten. *Hans Diederichsen Rühmann* fortæller udførligt om skibe og skibsbyggeri på værfter både i og uden for købstæderne. En fortegnelse over sejlskibe bygget ved Egersund 1737-1858, opdelt efter skibstype og med angivelse af navn, byggeår, drægtighed og hjemsted danner overgang til *Tove Jensens* glimrende oversigtsartikel om skibstyper på Flensborg Fjord. Artiklen indledes med en god redegørelse for skibsmål og de forskellige metoder, skibe er blevet målt efter.

Egersund gensidige Skibsforsikring behandles af *Bent Vedsted Rønne*, som i den efterfølgende artikel også behandler teglfarten fra 1700-tallet, indtil den aftog omkring 2. verdenskrig, hvor lastbiler i stigende grad overtog fragterne, og helt ebbede ud i forbindelse med energikrisen i begyndelsen af 1970'erne.

I de to sidste artikler kommer vi tæt på skipperne og deres familie. *Bent Vedsted Rønne* tager os med på everten »Olga« af Egersund, der blev bygget i 1909 og købt af skibsfører Hans Peter Warming, som opkaldte skibet efter sin kone. Vi følger »Olga« og hendes besætning på tre mand - skibsdrengen, bestemanden og skipper - på deres togter til København i 1930'erne. I *Birgitte Kraghs* afsluttende artikel gælder det skipperfamilier i Egersund og deres forhold til lokalsamfundet.

Bogen er et af resultaterne af de aktiviteter, som en række sønderjyske museer sammen med andre lokale kræfter har engageret sig i inden for de seneste år. Aktiviteterne tog deres begyndelse med *Teglværksprojektet*, der løb fra 1980 til 1986. Aktiviteterne fortsatte naturligt i interessen for småskibenes transport af teglværkernes produkter.

Projektet *Småskibsfart fra Egersund og Fjordeggen* har ud over udgivelsen af denne bog også omfattet erindringsindsamling og

Fortsættes side 210

Det sker – på nordslesvigske museer

Museet Holmen Løgumkloster

Sommeren igennem er der lejlighed til at se to vidt forskellige udstillinger på Museet Holmen Løgumkloster.

Set og sket. Dagligliv i Løgumkloster 1920-1940

Under denne titel åbenede allerede palmesøndag årets lokalhistoriske udstilling. Udstillingen er skabt af en lille gruppe elever fra Løgumkloster Højskoles forårsskole under ledelse af undertegnede.

Denne form for lokalhistoriske udstillinger har vi haft i snart mange år, som et projekt der giver unge mennesker fra andre dele af landet mulighed for at dykke ned i et lille hjørne af den sønderjyske lokalhistorie og arbejde praktisk med den. Samtidig får vort lokale museum en udstilling kvit og frit, hvilket ikke er dårligt for et lille museum uden fast tilknyttet lønnet arbejdskraft!

I år er det blevet til en udstilling med glimt af hverdagen og festerne, af privatlivet og samfundslivet i Løgumkloster. Udstillingen er præget af mange fotografier - taget af lokale, professionelle som amatører.

Billederne, som er lånt dels hos private, dels på Lokalhistorisk Arkiv i Løgumkloster, udgør tilsammen et kollektivt fotoalbum for byen. Mange af billederne er gruppebilleder - af byens spejdere, folkedansere, brandværn osv. men også byens tidligere institutioner er med. Andre billeder er af mere privat karakter. Festbillederne koncentrerer sig især om de besøg, Christian den X. aflagde i byen, om ringridning og markeder.

Byen forandrede sig meget i perioden 1920-1940. Det samme gjorde omegnen, hvor nye plantager og udstykninger til husmandsbrug »civiliserede« egnens udseende. Forandrede befolkningen sig også? Det står åbent. En klosterdreng, der søgte væk, dialektforskeren Peter Jeppesen, skrev således i forordet til »En sønderjysk Dialekts Udvikling« (1938):

»endnu den dag i dag leves her et jævnt og stille liv uden mange omskiftelser. Fremmede, hvad enten disse er tilflyttede embedsfolk, tyende eller lign., har meget svært ved at falde til på grund af den særprægede, for ikke at sige stillestående atmosfære. Til gengæld løsriver en indfødt klosterbo sig kun vanskeligt fra sin fødeby, og sjældent finder man i en by af samme størrelse så mange hjemmefødninge som her.«

- At der nok var mere fremdrift end Peter Jeppesen giver udtryk for, skulle gerne fremgå af udstillingen.

Kunst i kirken

Den 19. juni åbner udstillingen Kunst i kirken, en debatudstilling, som er skabt i et samarbejde mellem Ringkøbing Kunstforening, Ringkøbing Museum, Ringkøbing Menighedsråd samt og Sammenslutningen af Danske Kunstforeninger.

Udstillingen viser bredden i dansk kirkekunst i dag, og initiativtagerne til udstillingen har ønsket, at »den for tilskueren vil vække undren, vil stille spørgsmål og tvinge til stillingtagen«. Det, der lige nu føles påtrængende, er spørgsmålet om kvalitet, hvad er god kirkekunst?

Det gives der nogle bud på her, med så forskellige kunstnere som Anders Kirkegaard, Arne Haugen Sørensen, Bent Exner, Niels Helledie og Bjørn Nørgaard.

I sommer har de muligheden for at blive konfronteret med det aller nyeste inden for dansk kirkekunst, og alle andre er også meget velkomne!

Museet på Sønderborg Slot
Indtil 1. okt.: Folkenes Selvbestemmelsesret - Slesvig 1920. En udstilling om folkeafstemningerne og Genforeningen i 1920.

Cathrinesminde Teglværksmuseum
1. aug. - 27. aug.: Christine af Egersund. Om småskibsfart fra Egersund og fjordegnen.

1. sept. - 29. okt.: Kludetæpper

Tønder Museum
Indtil 6. aug.: En kniplerske i 20. århundrede.
Indtil 6. aug.: Tøj og kniplinger fra vestslesvigske skifter 1700-1830.
Indtil 13. aug.: Paul Verstraedes kniplingesamling.
2. sept. - 1. okt.: »Fra afstemning til afspænding« - Sønderjyllands nationale udvikling 1920-1995.

Sønderjyllands Kunstmuseum
Indtil 13. aug.: »Rainer Fetting«. Maleriudstilling.
26. aug. - 22. okt.: »Kunstnergaven« udstilling i anledning af genforeningsjubilæet.

Aabenraa Museum
Indtil 10. sept.: Sønderjyden og politikeren H. P. Hanssen. Jubilæumsudstilling om H. P. Hanssens liv og virke.

Haderslev Museum
Indtil 6. aug.: Gode gaver til museets samlinger 1990-1994. Kalajdoskopisk udstilling, som viser hvad folk i Haderslev og omegn - og museet selv - finder det værd at bevare for eftertiden.
19. aug. - 1. okt.: Told og skat i 75 år. Udstilling om told- og skattevæsnernes historie med hovedvægt på deres rolle i Sønderjylland efter Genforeningen. Arr. af Told og Skat-museet.

Midtsønderjyllands Museum
3. sept. kl. 10-14: Svampetur v/ Anneli Gerdson. Mødested: Museet.

arkivundersøgelser, en særudstilling, der er vist i Aabenraa, Flensborg og Esbjerg samt opførelsen af egnsspillet »At sejle er at leve« i Egernsund.

Denne præsentable bog med mange gode illustrationer er udgivet af Museumsrådet for Sønderjyllands amt og er et lykkeligt eksempel på det samarbejde, lokalmuseer rundt omkring i landet indgår i.

Mette Guldborg

Christina Friederica Stiftelsen

Christina Friederica Stiftelsen i Haderslev. Træk af sygehusets historie 1839-1975 af Dagmar Bork og Erling Schroeder 1993. 64 s. ill.

Skoler, kirker, sparekasser/banker har fået deres historie endevendt op til flere gange. Offentlige »væsner« som sygehuse har haft og har stadig stor almen bevågenhed, men en retrospektiv vurdering endsige beskrivelse forekommer sjældent.

I Sønderjylland har man gode skildringer af det nu nedlagte Gram sygehus, og det »gamle« Aabenraa sygehus. Det er derfor glædeligt, at Amtet økonomisk har støttet udgivelsen af den bog, der beskriver Christina Friederica Stiftelsen i Haderslev, det senere Haderslev Amts Sygehus.

Den smukke velproportionerede bygning blev opført i perioden 1837-39 under stor offentlig bevågenhed. Pengene til byggeriet stammede fra privat side, nemlig boet efter kammerherrinde Christina Friederica von Holstein (1741- 1812).

Bygningen var indtil midten af 1800-tallet det største hospitalsbyggeri overhovedet i det slesvigske område. Med tilbygninger, og her især patientbygningen fra 1928 og påfølgende moderniseringer og tilkøb af nabo-grunde, blev Haderslev Amts Sygehus efter Genforeningen et stort og veldrevet kirurgisk sygehus.

Hvad den lægelige ledelse angår, er der en god beskrivelse af de to kirurger, der efter Genforeningen forestod ledelsen af sygehuset, nemlig Knud Lunn, der var overlæge i perioden 1921 til 1949, og hans efterfølger dr. med. Erling Schroeder, der var overlæge, indtil sygehuset flyttede ud i det nybyggede Haderslev Sygehus. Især sidstnævnte arbej-

dede for en specialisering af det kirurgiske virke mellem de sønderjyske sygehuse. Dette skete vel nok ud fra den erkendelse, at ingen kirurg kunne være så kyndig i alle specialer, at han kunne yde den ypperste behandling med den rivende teknologiske udvikling, man så småt påbegyndte. Erling Schroeder indledte derfor et formaliseret samarbejde mellem de kirurgiske overlæger i de sønderjyske amter. Dette samarbejde fungerede indtil kommunalreformen i 1970.

Sygeplejen beskrives detaljeret og godt. Især er det nok værd at nævne, hvad der for mange måske er ukendt, at ledelsen og selve plejen på Haderslev sygehus blev forestået af diakonisser udgået fra Diakonisseanstalten i Flensborg indtil 1920. De sidste fire diakonisser forlod sygehuset i 1972. Længe inden havde sygeplejersker dog overtaget sygeplejen på sygehuset.

Medens det har været forfatterens hensigt at beskrive træk af sygehusets historie i perioden 1839-1975, kan man ikke fortænke dem i, at de ikke har interesseret sig for, hvordan brugerne har oplevet sygehusopholdet. Dette er både nationalt, men også internationalt noget, der savnes meget mere viden om.

Bogen er skrevet af tidligere oversygeplejerske på Haderslev Amts Sygehus og forstanderinde ved Haderslev Sygehus, Dagmar Bork og overlæge dr. med. Erling Schroeder.

Man mærker forfatterens store engagement i opgaven, og det lykkes dem på 64 sider med gode illustrationer at give en velskrevet og letlæst fremstilling af amtssygehuset uden alt for mange fagudtryk. Bogen er nok hovedsagelig skrevet for interesserede med forbindelse til sygehusvæsenet, men læsere uden medicinsk baggrund kan få mange spændende oplysninger om dette tidligere sygehus.

Johannes Brix

Christian Flor

Jens Peter Ægidius: Christian Flor. Pædagogen, politiker, folkeoplyser. Odense Universitetsforlag 1994. 386 s. Pris: 250 kr.

Jens Peter Ægidius var i årene 1985-90 dansk lektor ved Kiels Universitet og fattede i den

forbindelse interesse for sin forgænger i stollen, Christian Flor (ansat 1826-45). Resultatet blev en afhandling om Flor, som i 1994 indbragte Ægidius Christian Paulsenprisen, og som nu i en noget udvidet skikkelse foreligger som bog. Biografien af denne pionér i den fremspirende danske bevægelse i Nord-slesvig i 1830'erne og 1840'erne følger sig tematisk til Johann Runges bog om Christian Paulsen og H. V. Gregersens om Laurids Skau. Hvor Paulsen skabte den tidlige danske bevægelses idégrundlag og Skau agiterede herfor i den nordslesvigske bondeoffentlighed, virkede Flor mere på de indre linjer som inspirator, strateg og organisator. Det billede fremgik allerede af Peter Lauridsens værk »Da Sønderjylland vaagnede« fra vort århundredes begyndelse.

Bogen bringer således ikke afgørende nyt om Flor, men uddyber på mange punkter vor viden om ham, især om tiden før og efter han i årene ca. 1836-48 ydede sin hovedindsats. Ægidius understreger med rette kontinuiteten og selvstændigheden i Flors skolesyn og oplysningsvirke fra ungdomsårene som lærer ved Borgerdydskolen i København over forfatterskabet til lærebøger i dansk sprog og litteratur og frem til det mangeårige virke for Rødding Højskole. I årene 1845-47 var Flor selv skolens forstander. Som tidligere forfattere lægger Ægidius ikke skjul på de skuffelser, Flor mødte i sin forstandertid, men han fremhæver, at posten fra starten var ment som et midlertidigt arrangement, og Flors vedvarende engagement i skolens udvikling viser da også, at Flor ikke forlod den som en slagen mand.

Skildringen af Flor som politiker fremstår vel knap så originalt. Ægidius' force er mere den tekstkritiske analyse af Flors skriftlige efterladenskaber i form af afhandlinger, selvbiografi og breve end den kildekritiske analyse og placering af kilderne i deres ophavs-situation. Således forekommer hans forsvar for Flors påstand i selvbiografien om et dansk-fjendtligt, bevidst politiserende slesvig-holstensk parti i Kiel allerede i 1820'erne ikke ganske overbevisende.

Man kunne have ønsket sig en lidt strammere omgang med begreber som nationalitet, folkelighed, demokrati og underklasse. Ligeledes savnes en dialog med tidligere

forskning. Forfatterens mål har dog først og fremmest været at komplettere den eksisterende viden om Flor. Ægidius har således føjet nye streger til karakteristikken af Flors personlighed, hvor han nok i tråd med traditionen understreger det myndige, men ikke mindre det milde. Egenskaber som frimodighed og frisind var centrale, og ideologisk fanatisme stod Flor fjernt.

Flor var vel ingen lysende begavelse, men et kvikt hoved og summen af hans gode egenskaber oversteg langt hans svage sider, ikke mindst fordi han selv kendte sine fortrin og fejl.

Selv om Ægidius' nye Florbiografi med den sparsomme brug af komma og punktum næppe kan kaldes letlæst og på anden vis kræver nogen udholdenhed af sin læser, er den afgjort værd at stifte bekendtskab med.

Hans Schultz Hansen

Det sønderjyske matrikelvæsen

Landinspektøren nr. 1, 1995. Temaartikler om »Det sønderjyske matrikelvæsen«.

Som på andre områder er også det sønderjyske matrikelvæsen noget ganske særligt i forhold til resten af landet. Ved Genforeningen anbefalede de sønderjyske jurister, at man bevarede det preussiske matrikelsystem i Sønderjylland og evt. indførte det i resten af landet, da »katastersystemet« var det danske tingbogssystem overlegen. Tiden var dog ikke moden til en så vidtrækkende dansk selv-erkendelse og som med fødselsattesterne og de frivillige brandværn forblev katastersystemet en særordning i Sønderjylland.

På den baggrund kan det ikke undre, at det sønderjyske matrikelvæsen opleves som indviklet for den uindviede, der er vant til det danske tingbogssystem. Det er derfor særdeles kærkomment, at tidskriftet Landinspektøren, har benyttet 75 års jubilæet for overdragelsen af de preussiske matrikeldokumenter til de første danske amtslandinspektører i Sønderjylland til et temanummer om den sønderjyske »særhed« inden for matrikelvæsenet. Det er der kommet en god og kortfattet introduktion til det sønderjyske matrikelvæsen ud af.

kf

Fiskerne på Holmen i Slesvig

*Bagsiden
om
forsiden*

Frem til 1935 var fiskerlejet Holmen i Slesvig en ø (holm), skilt fra det øvrige Slesvig ved et lille sund. I 1935 blev sundet fyldt op, da nazi-Tyskland som et led i sin genoprustning byggede kasernen »Friheden« på fiskernes nettørreplads af samme navn, hvoraf der nu kun er en bræmme tilovers.

I dag bruges nettørrepladsen ikke længe af de 8-10 fiskere, der er tilbage. Til gengæld fisker de næsten lige så meget som de ca. 100 fiskere, der var omkring århundredskiftet.

Fiskerne på Holmen byggede deres fiskeret på Christian I's Slibrev fra 1480, som gav Slesvigs fiskere ret til at fiske på Slien og en mil ud i Østersøen, dog undtaget det adelige vodfiskeri og de kongelige fiskegrunde. Fra ca. 1835 sad Slesvig-fiskerne dog på alt Sli-fiskeriet, og de stod så stærkt, at de selv fastsatte priserne og afgjorde, hvem silden skulle sælges til.

Efter 1845 faldt fiskernes indtægter på grund af færre sild, lave sildepriser og en voksende befolkning på Holmen. Arnæsskipperne havde i 1843-65 og 1888-90 desuden held til at anfægte fiskerlavsens eneret til fiskeriet på Slien. Det lykkedes dem at få gang i et omfattende vodfiskeri som modtræk til, at Arnæs' skibsfart var gået tilbage siden 1840'erne. Hertil kom så store udgifter til resultatløse retsstrætter med Arnæs-skipperne, og i 1895-1905 med forpagterne af Binebæk gods' vodfiskeri. Fiskerne i Slesvig sad skidt i det i de år.

Efter 1900 blev fiskernes økonomi igen langsomt bedre, men i 1902-13 gav det atter strid, nu med en lang række småfiskere langs med Slien. Midt i 1920'erne tjente fiskerne på Holmen så godt, at flere af dem købte sig et lille hus, et par giftede sig til lidt penge i Slesvig og nogen købte sig et klaver. Fra 1931 var det meget dårlige tider, især for de store fiskerfamilier, der fik mad fra folkekøkkenet på Friheden. Først da nazi-regimet

sidst i 1930'erne satte faste priser på fisk, blev der løst op for krisen.

Fra 1945 til 1949 blev der fisket godt på Slien, da der under krigen havde været færre om Slifiskeriet. En del af fiskerne købte sig nye både. De store fangster førte dog også til lave priser, og midt i 1950'erne forringedes fangsterne så meget, at 15-20 fiskere skiftede erhverv og blev sukkerfabrikarbejdere i Slesvig. Ret beset indså fiskerne først med denne krise, som var den alvorligste siden 1930'erne på Holmen, at de havde tabt deres lokale forrang på Slien.

I 1957 var der så få fiskere tilbage (58 fiskere i 1958), at de opgav det store, fælles isfiskeri, og omkring 1967/68 også det store, fælles fiskerifællesskab på Holmen. »Alt blev mindre«, som en fisker siger. Nu fiskede man kun to og to i småvod, eller hver for sig med net, kurve og ruser. For at klare sig fiskede tre af fiskerne fra ca. 1978/80 og indtil midt i 1980'erne noget af året med småkuttere på Flensborg fjord eller i Østersøen.

I dag kan de fiskere, der er tilbage, leve af fiskeriet, men fiskerkulturen, dvs. de traditioner og skikke, der var skabt igennem fiskeriet, og som fællesskabet i voddet bar, er så godt som væk, og i dag bor der i stedet mange fremmede på Holmen. De kommer inde fra Slesvig og fra Hamborg-området; fine folk, som de opfattes af de tiloversblevne holmere.

Tiderne er skiftet på Holmen. Det ses også af kirkegården, der ejes af begravelsesgildet. Den var i 1950 så overfyldt, at man indtil midt i 1950'erne stoppede for tilgang til gildet.

I 1980 var den endnu fyldt, men i dag er henved 20 gravsteder frie. Det viser, at tilknytningen til Holmen også blandt dem, der født og opvokset der, men som siden flyttede fra stedet, med tiden er blevet mindre.

Nils Vollertsen